

Pasaulio pabaigos scenarijus pagal Frau Avą. Šaltinių klausimas

Aleksej Burov

Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas
Baltijos kalbų ir kultūrų institutas
Vilnius University, Faculty of Philology
Institute for the Languages and Cultures of the Baltic
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva
E. paštas aleksej.burov@ff.vu.lt
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6529-0315>
Moksliniai interesai: senoji vokiečių literatūra (medievistika), vokiečių kalbos istorija
Scientific interests: medieval German literature, history of German language

Santrauka. Straipsnio tyrimo objektas – pirmosios vardu žinomos vokiečių poetės Frau Avos (apie 1060–1127) poemos *Das Jüngste Gericht* (liet. *Paskutinis teismas*) ištrauka, pasakojanti apie Pasaulio pabaigoje žmonijos laukiančias katastrofas (eil. 1–160). Pagrindinis dėmesys skiriamas vaizduojamo katastrofų scenarijaus šaltinių problematikai. Iš esmės nekvestionuojant ankstesniais tyrimais įrodytos poemos sąsajos su Pseudo Bedos (XI a. pab. – XII a. per.) ir Petro Damiano (1006–1072) sukurtais apokaliptiniais siužetais, straipsnyje keliama prielaida, kad, kurdama poemą, Frau Ava, be minėtų autorių, naudojosi ir apie 870 m. nežinomo autoriaus parašyta apokaliptine giesme *Muspilli*. Atlikta analizė leidžia teigti, kad giesmės apokaliptinis naratyvas turėjo įtakos *Paskutinio teismo* 15-tosios dienos vaizdavimui. Taip pat buvo nustatyta, kad, skirtingai nuo Pseudo Bedos ir Petro Damiano sukurtų tekstų, žinių patikimumas poemoje užtikrinamas ne nuoroda į šv. Jeronimą, bet į išminčius. Kadangi nėra žinomi ankstesni vokiečių kalba parašyti apokaliptiniai tekstai, turintys nuorodų į išminčius, išskyrus giesmę *Muspilli*, daroma išvada, kad, vaizduodama Paskutinių dienų įvykius, Frau Ava rėmėsi ir giesme *Muspilli*.

Reikšminiai žodžiai: Frau Ava; *Paskutinis teismas*; šaltiniai.

The Domsday Scenario Depicted by Frau Ava: The Question of Sources

Abstract. The present article explores an excerpt depicting the scenario of the last days in the poem *Das Jüngste Gericht* (Eng. *The Last Judgement*), written by the first-named German female writer Frau Ava (circa 1060–1127). The study addresses the question of sources used in the depiction of the end times in the excerpt under consideration (lines 1–160). The study does not question the affinity between the scenes of the last days illustrated in the excerpt and the apocalyptic plot of the Latin texts of Pseudo-Beda (the turn of the 12th century) and Petrus Damianus (1006–1072); however, it is assumed that Frau Ava may have drawn not only on the aforementioned Latin sources but also on the apocalyptic song *Muspilli*, written by an anonymous author circa 870. The analysis of the excerpt suggests that the apocalyptic narrative of *Muspilli* may have shaped the scene of the fifteenth day illustrated in the poem *The Last Judgement*. Moreover, Frau Ava, unlike Pseudo-Beda and Petrus Damianus, does not refer to St. Jerome as a source of information but to *wisten* (Eng. *wise men*). As

Submitted 01 May 2020 / Accepted 28 June 2020
Iteikta 2020 05 01 / Priimta 2020 06 28

Copyright © 2020 Aleksej Burov. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

no evidence of other German apocalyptic texts referring to wise men, except for *Muspilli*, can be found, the study concludes that depicting the scenario of the last days in her poem, in addition to the Latin texts, Frau Ava used the song *Muspilli* as her source.

Keywords: Frau Ava; *The Last Judgement*; sources.

Įvadas

Vokiečių poetės atsiskyrėlės Frau Avos (apie 1060–1127) kūryba gerai žinoma viduramžių epochos tyrėjams. Ją sudaro keturios religinio turinio poemos – *Leben Jesu* (liet. *Jėzaus gyvenimas*), *Antichrist* (liet. *Antikristas*) ir *Das Jüngste Gericht* (liet. *Paskutinis teismas*) – mūsų laikus pasiekusios dviem rankraščiais, kurie buvo aptikti dar antroje XII a. pusėje sudarytame *Vorau* rankraštyje (Codex 276, 115va–125ra) ir XIV a. sudarytame *Görlitz* rankraštyje (Codex A III. 1. 10). *Görlitz* rankraštyje, be jau minėtų poemų, yra dar ir *Johannes* (liet. *Jonas*), tačiau be *Paskutinio teismo* epilogo (e. 393–406). Taigi, nė viename rankraštyje nėra visų šiuo metu Avai priskiriamų kūrinių, sudarančių įspūdingą 3388 eilučių biblinį epą.

Siekiant apibendrinti mokslinę diskusiją apie Frau Avą, kurios pradžia siejama su 1850 m., žymaus vokiečių germanisto Wilhelmo Grimmo pranešimu *Zur Geschichte des Reims* (liet. *Apie rimo istoriją*), perskaitytu Karališkojoje Akademijoje Berlyne, galima išskirti keletą pagrindinių temų: kūrinių autorystė, kalba ir eilėdara, Avos tapatybė bei naudoti šaltiniai.

1765 m. Georgui Andreasui Williuui išleidus *Joną* ir ištraukas iš *Jėzaus gyvenimo* bei 1830 m. Augusto Heinricho Hoffmanno von Fallerslebena pastangomis pasirodžius visam poemų ciklui, autorystės klausimas nesukėlė mokslinės diskusijos, nes leidimas rėmėsi XIV a. siekiančiu *Görlitz* rankraščiu, neturiniu nuorodos į autorystę. Tačiau situacija kardinaliai pasikeitė, kai 1841 m. austrų germanistas Josephas Diemeris (1807–1869), dirbdamas *Vorau* vienuolyno bibliotekoje, atrado iki šiol nežinomą XII a. rankraštį¹ su *Paskutinio teismo* epilogu (Claußnitzer ir kt., 2014, p. XIX–XX). Būtent šio kūrinio pabaigoje autorė prisistato kaip dviejų vaikų motina, vardu Ava: *dizze buoch dihtote / zweier chinde muoter. / <...> daz ist AVA*² (e. 393–405).

Atradus *Vorau* rankraštį, iškilo klausimas, ar Avos autorystė taikytina visiems keturiems kūriniams, ar tik *Paskutiniam teismui*. Anot W. Grimmo, remiantis rimo analize, Avai dar galima priskirti *Antikristą*, bet jokiū būdu ne *Joną* arba *Jėzaus Gyvenimą* (Grimm, 1852, p. 38–39). W. Grimmo pozicijai iš esmės pritarė ir Helmutas de Booras, anot kurio, Avai priskiriamų kūrinių rašymo stilius nėra vienalytis. Remdamasis dalelių *so* und *dô* analize, Avos kūryboje jis išvelgia du skirtingus rašymo stilius, kurie suteikia pagrindą manyti, kad kūrybos procese dalyvavo dvi skirtingos asmenybės (de Boor, 1926, p. 168). Edwardo Schröderio teigimu, stiliaus nevienodumą galima paaiškinti tuo, kad kūrybos procese akty-

¹ *Vorau* rankraštį sudaro 21 kūrinys, tarp kurių yra tokie vokiečių literatūros istorijai svarbūs tekstai, kaip *Kaiserchronik*, *Ältere Jüdit*, *Alexanderlied* ir kiti. Visą rankraščio kūrinių sąrašą žr. Wachinger, 1999, p. 518.

² *Šią knygą parašė / dviejų vaikų motina. <...> kurios vardas AVA* (vertė A. Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

viai dalyvavo *Paskutinio teismo* 394 eilutėje minimi Avos sūnūs (Schröder, 1929, p. 171). Tačiau su tokiu požiūriu nesutinka Richardas Kienas. Anot vienos iš išsamiausių studijų apie Avos kūrybą autoriaus, W. Grimmo bei H. de Booro nustatyti skirtumai liudija ne kolektyvinę autorystę, bet pirminio, iki mūsų dienų neišlikusio teksto egzistavimą, kuris, manytina, davė pradžią skirtingiems *Vorau* ir *Görlitz* rankraščiams (Kienast, 1937, p. 5). Su W. Grimmo kūrinių rimo analizės išvadamis taip pat nesutinka Gertruda Wesenick. Atlikusi statistinę besirimuojančių eilučių porų analizę, mokslininkė nenustatė esminių eilėdaros skirtumų tarp keturių Avai priskiriamų kūrinių, dėl ko būtų galima abejoti jos autoryste (Wesenick, 1963, p. 419). G. Wesenick išvadamis pritaria Eoliba Greinemann, teigianti, kad kūriniuose nustatytų eilėdaros variacijų priežastis – Avos kūrybai būdinga žanrų įvairovė, savo ruožtu, lemianti stilių įvairovę (Greinemann, 1968, p. 4). Šiuolaikinėje medievistikoje vis dėlto dominuoja pozicija, kad Frau Ava yra visų keturių poemų autorė (Claußnitzer ir kt., 2014, p. X–XIV).

Ne mažiau svarbus nei autorystės išlieka Frau Avos tapatybės klausimas. Šią pirmąją vardu žinomą vokiečių poetę (Salzer ir kt., 1998, p. 72) priimta tapatinti su 1127 m. Melko vienuolyne vasario 7 d. mirusia atsiskyrėle, vardu Ava (Masser, 1976, p. 63–64). Būtent šio Dunojaus slėnyje esančio vienuolyno kronikose randamas įrašas MCXXVII, liudijantis Avos mirtį: *Ava inclusa obiit*³. Jos mirtis minima ir Lambacherio vienuolyno, esančiame apie 100 km nuo Melko, nekrologe bei Neuklosterburgo ir Zwettlio vienuolynų kronikose (Gutfleisch-Ziche, 1997, p. 148). Anot E. Greinemann, tai leidžia daryti išvadą, kad Ava buvo žinoma ir už vienuolyno ribų (Greinemann, 1968, p. 1). Nors tikslus Frau Avos socialinis statusas nėra žinomas, Maxo Wehrlio teigimu, ji galėjo būti turtinga našlė, po vyro mirties nusprendusi pasišvęsti maldai ir kontempliacijai (Wehrli, 1997, p. 143). Cornelis Soetemanas, savo ruožtu, pabrėžia, kad Melko vienuolyno įrašas neįrodo, jog mirusi atsiskyrėlė Ava tapati biblinio epo autorei, vardu Ava (Soeteman, 1963, p. 59). Abejonių dėl Avos tapatybės turėjo ir Erichas Henschelis. Anot mokslininko, Avos kalboje jaučiamas frankų dialektas, kurio vartojimo arealas yra gerokai nutolęs nuo Melko (Henschel, 1956, p. 479–484). Vis dėlto šis faktas neįrodo, kad gyvenimo pabaigoje ji negalėjo atsidurti Melko vienuolyne. Pasak Barbaros Thoran, atsiskyrėlės Avos ir poetės Avos tapatumo klausimas dėl nenuginčijamų įrodymų stokos išlieka iki šiol atviras (Thoran, 1995, p. 320).

Be to, nesutariama dėl Avos naudotų šaltinių. Johanno Kelle'io nuomone, pagrindinis Avos kūrybos šaltinis buvo Šventasis Raštas, ir nėra jokio pagrindo teigti, kad poetė naudojosi kitais lotyniškais tekstais. Tačiau manytina, kad jai buvo žinomi vokiečių kalba sukurti religinio turinio tekstai, tokie kaip *Genesis*, *Exodus*, *Numeri*, *Ezzo-Lied* bei *Himmel und Hölle* (Kelle, 1896, p. 158–159). Su tokia pozicija nesutinka R. Kienas, Frau Avos kūryboje įžvelgiantis Rabano Mauro (780–856), Alkuino (735–804), Honorijaus Augustodunensio (1080–1154) ir kitų lotynų kalba rašiusių Ankstyvųjų viduramžių teologų įtaką (Kienast, 1937, p. 27–34). Kurtas Schacksas ir B. Thoran, savo ruožtu, atkreipia dėmesį į tai, kad inspiracijos poetė galėjo semtis iš Kristaus kančios ir prisikėlimo vaidinimų,

³ *Anapilin iškeliavo atsiskyrėlė Ava* (lot.).

Verbų sekmadienio ir Didžiojo penktadienio apeigų, antifonų ir responsoriumų bei kitų liturginių tekstų (Thoran, 1995, p. 322–323; Schacks, 1986, p. 371).

Vis dėlto, kalbant apie Pasaulio pabaigos vaizdavimą poemoje *Paskutinis teismas* (e. 1–160), Avos kūrybos žinovai sutaria, kad tai Viduramžių epochoje ypač populiarus vadinamojo Paskutinių penkiolikos dienų prieš Pasaulio pabaigą scenarijaus atpasakojimas vokiečių kalba (Greinemann, 1968, p. 166–173; Kienast, 1937, p. 34; Kelle, 1896, p. 159). Anot Ariannos Doria, yra pagrindo manyti, kad šio kanoninėje literatūroje analogų neturinčio motyvo šaltinis – 92-asis *Petro Damiano laiškas* (lot. Petrus Damianus, 1006–1072) arba XII a. pradžioje sukurtas bei ilgus metus klaidingai Bedai (lot. Beda Venerabilis, 672–735) priskiriamas darbas *De qvindicim signis* (Doria, 2003, p. 21). Iš esmės pritariant išsakytai pozicijai, atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie Frau Avos poemos aspektai negali būti paaiškinami intertekstualiais ryšiais su minėtais tekstais. Remiantis 15-tosios dienos vaizdavimo ir giesmės prologe esančios referencijos į žinių šaltinį analizę, straipsnyje bandoma įrodyti, kad Avai buvo žinoma ir apie 870 m. sukurta apokaliptinė giesmė *Muspilli*.

1. Pasaulio pabaigos vaizdavimas Frau Avos poemoje

Penkiolikos paskutinių dienų prieš Pasaulio pabaigą vaizdavimas – dažnas motyvas vokiečių eschatologinėje literatūroje. Žinomi du šio scenarijaus formatai: pirma, jis gali turėti atskiro kūrinio pavidalą, kaip apie 1347 m. parašytame eilėraštyje *Von den fuenfzehenn zaichenn vor dem iungsten tag* ir XIV a. antroje pusėje sukurtame *St. Galler Weltgericht*. Antra, tekste šis scenarijus gali figūruoti kaip stambesnio kūrinio siužeto dalis, kaip 1170 m. nežinomo autoriaus sukurtoje poemoje *Linzer Atichrist* arba kaip XV–XVI a. populiarumą turėjusiose Paskutinio teismo dramose, pavyzdžiui, *Berner Weltgerichtspiel* (1465 m.) arba *Münchner Weltgerichtspiel* (1510 m.). Jose Penkiolikos dienų prieš Pasaulio pabaigą vaizdavimas užima nors ir reikšmingą, tačiau labai nedidelę apokaliptinio naratyvo dalį: kūrinyje *Linzer Antichrist*, susidedančiame iš 1196 eilučių, Paskutinių dienų aprašymui skiriamos 109 eilutės (e. 51.1–57.18). Anot Christopho Gerhardto, šiuo metu žinomi 99 vokiečių aukštaičių ir žemaičių kalbomis parašyti kūriniai, kuriuose tematizuojamas minėtas motyvas (Gerhardt ir kt., 2002, p. 7).

Frau Avos pasakojimas gali būti priskirtas antrajam tipui, kadangi poemoje Paskutinių dienų scenarijus (e. 1–160) integruotas į platesnį Išganyimo kontekstą ir vaizduojamas kaip įvykis tarp Antikristo viešpatavimo laikotarpio⁴ ir paruzijos (e. 161–198). Šio scenarijaus esmę sudaro Pasaulio pabaigos katastrofų chronologiškas aprašymas, suskirstant jį į penkiolika dienų: pirmąją dieną *vandenys į žemę sutekės* (e. 18); antrąją – *vandenys labai aukštai sukils* (e. 24); trečiąją – *žemės vandenys tekėjimo kryptį pakeis* (e. 33); ketvirtąją – *žuvys virš jūros <...> kausis* (e. 43); penktąją – *mirs visi, / turintys sparnus ir nagus* (e. 57–58); šeštąją – *ant mėnulio ir saulės / daug stebuklų pasirodys* (e. 63–64);

⁴ 118 eilučių apimančių pasakojimą apie Antikristą priimta traktuoti kaip atskirą kūrinių (Claußnitzer ir kt., 2014, p. 183–191). Tačiau kartu su kitais Avos kūriniais, tokiais kaip *Jėzaus gyvenimas*, *Jonas* ir *Paskutinis teismas*, jis sudaro biblinį epą ir gali būti traktuojamas kaip vientisos Išganyimo istorijos sudedamoji dalis.

septintąją – *girdėsis dažnai / griausmai ir žaibai* (e. 75–76); aštuntąją – *žemė ims purtytis* (e. 82); devintąją – *akmenys skils* (e. 91); dešimtąją – *pilys suskils* (e. 99); vienuolikąją dieną – *sunyks auksas ir sidabras / ir kiti nuostabūs dalykai* (e. 109–110); dvylikąją dieną – *gyvuliai mums dejuoti padės* (e. 120); trylikąją dieną – *kapai atsivers, / iš jų kaulai pakils* (e. 129–130); keturiolikąją dieną – *visi žmonės protą praras* (e. 142); penkiolikąją dieną – *ugnis užsiliepsnos, / kuri šį pasaulį pribaišs* (e. 155–156) ⁵.

Anot E. Greinemann, Avos pateiktas scenarijus – tai Petro Damiano ir Pseudo Bedos lotyniškų tekstų kompiliacija (Greinemann, 1968, p. 168–173). Remiantis mokslininkės atliktu tyrimu, lentelėje Nr. 1 pateikiama Petro Damiano (D) ir Pseudo Bedos (B) tekstų įtaka atskirų dienų vaizdavimui Avos poemoje.

1 lentelė. Frau Avos Paskutinių dienų scenarijaus šaltiniai ⁶

Diena	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Šaltinis	B	B	B	D	D	–	–	D	D	B	B	B	B	D	–

2 lentelė. 6-os, 7-os ir 15-os dienos vaizdavimas Avos poemoje *Paskutinis teismas*

6-ta diena.: e. 60–66	7-ta diena.: e. 67–80	15-ta diena.: e. 147–160
<i>Sô chumet vil rehte mit sêre tach der sehste. der himel sich verwandelôt, er wirt tunchel rôt. an dem mânen unde an dem sunnan sihet man michel wunder ⁷.</i>	<i>An dem sibenten tage, sô wirt der luft al enwage. sô vihtet er an daz trum, die winde an daz firmamentum, diu wazzer dar widere diezent under himele. an dem mânen unde an dem sun- nen sihet man michel wunder. sô hôret man dicke doner unde blicze. sô chrimmet sich ze wære der arme suntâre, deme sîn gewizzede daz saget, daz er gotes hulde niene habet ⁸.</i>	<i>Sô chumet der vinfyehente tach, sô nâhet uns der gotes slach. sô sculn alle die ersterben, die der ie geborn wurden, alle gemeine vor dem urteile. sô hevent sich vier winde in allen den enden. ein fiur sich enbrennet, daz dise werlt verendet. daz liuteret iz allez. sô brinnet stein unde holze, wazzer unde buhele, die der sint under dem himele ⁹.</i>

⁵ Į lietuvių kalbą Frau Avos poema *Pakutinis teismas* buvo išversta Aleksejaus Burovo ir Ignės Vrubliauskaitės 2019 m. Žr.: Burov ir kt., 2019, p. 8–26.

⁶ Straipsnyje pateiktos lentelės sudarytos autoriaus.

⁷ *Ateis, neabejojame, / ir šeštoji diena skausminga. / Dangus pasikeis, / jis tamsiai raudonas taps; / ant mėnulio ir saulės / daug stebuklų pasirodys; / siaubinga ta diena bus* (vertė Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

⁸ *Septintąją dieną / visas oras sujudės. / Jis nesileis ribojamas. / Vėjai prieš dangaus sferą kovos; / vandenys, esantys padangėje, / prieš vėją plūs. / Ant mėnulio ir saulės / daug stebuklų pasirodys. / Be to, girdėsis dažnai / griausmai ir žaibai. / Iš tiesų susiraitys iš skausmo / vargšas nusidėjėlis, / kuriam sąžinė sako, / kad jis niekada Dievo malonės nebeatgaus* (vertė Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

⁹ *Kai ateis penkioliktoji diena, / prie mūsų keršto valanda priartės. / Mirs visi tie, / kurie buvo gimę, / visi kartu, / dar prieš nuosprendį. / Tuomet keturi vėjai sukils, / iš visų krypčių. / Ugnis užsiliepsnos, / kuri šį pasaulį pribaišs, / ji viską apvalys. / Tuomet akmenys ir medžiai degs, / vandenys ir kalvos, / kurie yra po dangumi* (vertė Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

Atkreiptinas dėmesys, kad šis dar 1968 m. atliktas tyrimas atskleidė svarbų faktą apie Frau Avos kūrybos proceso metodologiją: kurdama tekstą, poetė ne vien kompiliavo esančius tekstus (B) ir (D). Šeštosios, septintosios ir penkioliktosios dienos įvykiai neturi atitikmenų lotyniškame Pseudo Bedos ir Petro Damiano tekstuose (1 lentelė).

Antroje lentelėje pristatomų dienų šaltinis iki šiol nėra žinomas. Anot E. Greinemann, tikėtina, kad vaizduodama šias dienas, Ava rėmėsi Bažnyčios tėvų pamokslais (Greinemann, 1968, p. 168–173). Tačiau nepateikiant nuorodos į konkretų tekstą, šis mokslininkės išsakytas teiginys lieka neįrodyta hipotezė.

2. Giesmė *Muspilli* – galimas Frau Avos naudotas šaltinis?

Kalbant apie Avos naudotus šaltinius, nuostabą kelia faktas, kad į galimų šaltinių sąrašą nėra įtraukiama giesmė *Muspilli* (apie 870 m.) – seniausias mokslui žinomas vokiečių aukštaičių kalba sukurtas eschatologinis tekstas¹⁰. Viena pagrindinių šios giesmės siužeto dalių – apokaliptinių įvykių vaizdavimas (e. 37–59):

37. *Daz hortih rahhon dia uueroltrehuuison,*
 38. *daz sculi der antichristo mit eliasē pegan.*
 [...]

 48. *doh uuanit des uilo [...] gotmanno,*
 49. *daz hlias in demo uuige aruuartit uuerde.*
 50. *so daz hliases pluot in erda kitriufit,*
 51. *so inprinnant die perga, poum ni kistentit*
 52. *enihc in erdu, aha artruknnet,*
 53. *muor uarsuulhit sih, suilizot lougiu der himil,*
 54. *mano uallit, prinnit mittilagart;*
 55. *denni kistentit eki in erdu uerit denne stuatago in lant,*
 56. *uerit mit diu uuiru uiriho uuison:*
 57. *dar ni mac denne mak andremo helfan vora demo muspelle.*
 58. *Denne daz preita uusal allaz varprinnit,*
 59. *enti uugir enti luft iz allaz arfurpit*¹¹.

Skirtingai nuo Avos, giesmės *Muspilli* autorius Paskutinių dienų įvykių neskirsto į penkiolika dienų, bet vaizduoja juos kaip vientisą procesą. Šio proceso pradžia eilėraštyje siejama su kovoje prieš Antikristą sužeisto pranašo Elijaus kraujo lašėjimu ant žemės (e. 50). Nukritęs ant žemės, pranašo kraujo lašas išprovokuos, anot giesmės autoriaus,

¹⁰ Į lietuvių kalbą giesmė buvo išvesta 2017 m. A. Burovo (Burov, 2017, p. 51–54).

¹¹ *Girdėjau, ką pasakoją pasaulio tėkmę išmanantieji, / kad turi Antikristas su Eliju susikauti. <...> / Tačiau mano daugelis. <...>. Dievo tarnų, / kad Elijas šioje kovoje sužeistas bus. / Kai Elijo kraujas ant žemės nulašės, / užsidegs kalnai, / nė vieno medžio neliks stovėti, / nė vieno žemėje, vanduo išgaruos. / Pelkė išdžius, suliepsnos dangus, / mėnulis nukris, užsidegs visa žemė. / Nė vieno akmens nebeliks, kai žemėje atpildo diena ateis. / Ji ateis su ugnimi, užklups žmones. / Negalės žmogui nei giminaitis padėti muspilli metu. / Kai drėgna žemė visa sudegs / ir ugnis bei vėjas ją visą nusiaubys* (vertė Burov, 2017, p. 51–54).

globalaus masto katastrofą. Katastrofos vaizdavimo dėmesio centre – ugnies vaidmuo pasaulio naikinimo procese: *užsidegs kalnai* (e. 51), *suliepsnos dangus* (e. 53), *užsidegs visa žemė* (e. 54), *ji [ši diena] ateis su ugnimi* (e. 56), *žemė visa sudegs* (e. 58), *ugnis bei vėjas ją [žemę] visą nusiaubs* (e. 59). Pabrėžtina ir tai, jog, išskyrus vėją, nė viena kita stichija, pvz., vanduo ar žemės drebėjimas, neminima.

2.1 Penkioliktosios naikinimo dienos vaizdavimas *Frau Avos* poemoje

Lyginant su giesme *Muspilli*, Frau Ava pateikia kur kas vaizdingesnę Pasaulio pabaiegos scenarijų: pirmąją, antrąją bei trečiąją dieną egzistuojantis pasaulis bus naikinamas vandens (e. 15–38), septintąją dieną – griausmų ir žaibų (e. 76), o aštuntąją dieną žemę supurtys galingas drebėjimas (e. 82). Kaip minėta, šių dienų vaizdavimui įtakos turėjo Pseudo Bedos ir Petro Damiano tekstai. Tačiau, anot Avos, ugnis taip pat dalyvaus Pasaulio naikinimo procese. Šiai gamtos stichijai poetė numatė išskirtinį vaidmenį: ugnis turi užbaigti egzistuojančio pasaulio naikinimo procesą ir dėl to vaizduojama paskutinę, t. y. penkioliktąją dieną:

*ein fiur sich enbrennet,
daz dise werlt verendet.
Daz liuteret iz allez* (e. 155–157) ¹².

Avos pateiktas penkioliktosios dienos vaizdavimas neturi atitikmens lotynų kalba parašytuose Pseudo Bedos ir Petro Damiano tekstuose, bet akivaizdžiai sutampa su giesmėje *Muspilli* dėstomu scenarijumi. Be abejo, ugnies vaidmens išskirtinumo akcentavimas giesmėje *Muspilli* nėra unikalus šios giesmės autoriaus meninis sprendimas. Jis remiasi Bažnyčios mokymu apie Paskutinių dienų įvykius ¹³. Tačiau kai kurių vaizdinių ir jų žodinių atitikmenų analogiškumas abiejuose tekstuose negali būti paaiškintas vien Bažnyčios mokymu.

Visų pirma, dėmesį patraukia giesmėje *Muspilli* pavartota opozicija *kalnai / medžiai* (e. 51). Anot nežinomo autoriaus, Pasaulio naikinimo procese ugnis sunaikins visus kalnus ir medžius: *so inprinnant die perga, poum ni kistentit* (e. 51) ¹⁴. Pažymėtina, jog *kalnai / medžiai* – labai neįprasta opozicija. Šios dvi leksemos nesudaro semantinio lauko, kaip, pavyzdžiui, *kalnai / pakalnės*, *kalnai / lygumos*, *medžiai / krūmai* ir pan. Šiuo straipsniu nesiekama atsakyti į klausimą, kodėl giesmės *Muspilli* autorius pasirinko būtent šią opoziciją – tai galėtų tapti kito tyrimo objektu. Tačiau giesmėje *Muspilli* nustatytos opozicijos viena iš modifikacijų, t. y. *akmuo / medis*, buvo nustatyta ir Frau Avos Paskutinių dienų aprašyme: *so brinnet stein unde holze* (e. 158) ¹⁵.

¹² *Ugnis užsiliepsnos, / kuri šį pasaulį pribaiigs, / ji viską apvalys* (vertė Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

¹³ Ugnies vaidmenį Pasaulio naikinimo procese akcentavo tokie Bažnyčios autoritetai, kaip šv. Efermas Sirietis (Ephraem, 306–373) darbe *Rede über die Gottesfurcht und den jüngsten Tag* (skr. 7) ir šv. Romos Hipolitas (Hippolytus, 170–235) traktate *De Christo et Antichristo* (41 skr., 39 psl.).

¹⁴ *Užsidegs kalnai, nė vieno medžio neliks stovėti* (vertė A. Burov).

¹⁵ *Tuomet akmenys ir medžiai degs* (vertė Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

Antra, ugnies pražūtingas poveikis giesmėje *Muspilli* siejamas su kita gamtos stichija – vėju:

*denne daz preita uuasal allaz uarprinnit,
uuir enti luft iz allaz arfurpit (e. 57–58) ¹⁶.*

Tuo pačiu vaizdiniu pasinaudoja ir Frau Ava, kalbėdamas apie penkioliką pasaulio naikinimo dieną. Tą dieną abi stichijos – vėjas ir ugnis – nusiaubs egzistuojantį pasaulį:

*sô hevent sich vier winde
in allen den enden.
ein fur sich enbrennet,
daz dise werlt verendet (e. 153–156) ¹⁷.*

Analizės metu nustatyti intertekstualūs ryšiai tarp giesmės *Muspilli* ir Avos *Paskutinio teismo* leidžia daryti prielaidą, kad Frau Ava buvo susipažinusi su giesmės *Muspilli* turiniu ir rėmėsi juo vaizduodama Penkioliką pasaulio naikinimo dieną savo poemoje. Išsakyta teiginį patvirtina ir Frau Avos tekste pateiktų referencijų į apreikštų žinių šaltinį analizė.

2.2 Referencija į žinių šaltinį Frau Avos poemoje

R. Kienasto ir E. Greinemann teigimu, Avos kūryba – viduramžių vokiečių apokaliptinės literatūros pavyzdys (Kienast, 1937, p. 28; Greinemann, 1968, p. 7). Nekvestionuojant šio teiginio iš esmės, atkreiptinas dėmesys, kad Avos tekste nėra šiam religinės literatūros žanrui įprastos referencijos į žinių šaltinį. Anot Michaelio Tilly'io, paprastai tai būna anapusinio pasaulio atstovas (Tilly, 2012, p. 49). Taip *Apreiškime Jonui* šią funkciją atlieka knygoje neįvardytas angelas (Apr. 1, 1); *Ketvirtoje Ezros knygoje* vizionieriui ateitį atskleidžia arkangelas Urielis (4. Esra IV. 1), o apokrifiniame *Apreiškime Petru* šios užduoties imasi pats Dievas (a. Apr. Ptr. 5, 15).

Viduramžių epochoje šis apokaliptinės literatūros bruožas neprarado savo aktualumo, bet patyrė transformaciją. Viena vertus, kuriami tekstai, kuriuose apreikštų žinių patikimumas grindžiamas nuoroda į transcendentinę patirtį, pavyzdžiui, XIII a. pirmoje pusėje nežinomo autoriaus sukurtame tekste *Diu vrône botschaft ze der christenheit*. Jame žinia perduodama ir išaiškinama angelo:

*Von himele chom ein vrôniu botschaft
ze Jérusalém ûf sant Péters alter mit grôzer chraft.
an ein marmelîn tavel si geschriben was,
als si der engel dar nâch las.*

¹⁶ *kai drėgna žemė visa sudegs / ir ugnis bei vėjas ją visą nusiaubs* (vertė A. Burov).

¹⁷ *Tuomet keturi vėjai sukils, / iš visų krypčių. / Ugnis užsiliepsnos, / kuri šį pasaulį pribaiigs* (vertė Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

<...>

*Dô begunde der engel den liuten**Die vrône botschaft bediuten* (V. 43–46; 61–62)¹⁸.

Kita vertus, šioje epochoje apstu tekstų, kuriuose informacijos patikimumo šaltinis grindžiamas ne transcendentinėmis būtybėmis, bet Bažnyčios autoritetais. Šiai tekstų grupei priklauso Avos naudoti Pseudo Bedos ir Petro Damiano kūriniai. Abiejuose tekstuose referuojama į šv. Jeronimą (Hieronymus, 347–420) – Bažnyčios tėvą, Biblijos vertimo į lotynų kalbą – *Vulgatos* – kūrėją:

*Illud tamen, quod de quindecim signis totidem dierum diem iuditii praecedentium beatum Jeronimum referre didicimus, hic eisdem verbis inserere non superfluum iudicamus*¹⁹.

*Quindecim signa, quindecim dierum ante diem iudicii, invenit Hieronymus in annalibus Hebraeorum*²⁰.

Nuoroda į šv. Jeronimą grindžiamas žinių patikimumas ir vokiečių kalba sukurtuose tekstuose, kurių apokaliptinio naratyvo pagrindą taip pat sudaro Pseudo Bedos ir Petro Damiano tekstai:

*Iedoch hat Iheronimus**geschribin in annalibus**von vunfzehin dagis* (*Linzer Antichrist*, apie 1170 m., e. 51.1–6)²¹.*Jeronimus hat geschriben und spricht alsus:**an den fuenfzehen tagen**hebt sich ain iamercliches clagen* (*Von den fuenfzehenn zaichenn vor dem iungsten tag*, 1347 m., e. 12–16)²².*[Nach des heiligen Jeron]imus sage**[die welt] vergatt in XV tagen* (*St. Galler Weltgericht*, XIV a. antra pusė, e. 7–8)²³.

Skirtingai nuo minėtų apokaliptinių tekstų, taip pat nuo kitų galimų naudotų šaltinių, tokių kaip *Genesis*, *Exodus* ir *Ezzo giesmės*²⁴, žinių patikimumas Frau Avos tekste užtikrinamas nuoroda į detaliau nekonkretizuojamus išminčius:

¹⁸ *Iš dangaus nusteido geroji žinia / su visa galia tiesiai ant šv. Petro altoriaus Jeruzalėje. / Ji buvo užrašyta ant marmurinės plokštelės. / Vėliau ją perskaitė angelas. <...> Tada pradėjo angelas žmonėms / gerąją žinią aiškinti* (vertė A. Burov).

¹⁹ *Tačiau tai, ką apie 15 ženklų, [reiškiančių] tokių pat skaičių dienų, esančių iki teismo dienos, kaip sužinojome, nurodė palaimintas Jeronimas, manome, kad verta tais pačiais žodžiais ir čia paminėti* (vertė M. Strockis). Petrus Damiani, *Die Briefe des Petrus Damiani*. In: Sud. K. Reindel, MGH. IV. Band. Teil 3, Brief 92, 20–21.

²⁰ *15 ženklų, [reiškiančių] 15 dienų prieš teismo dieną, rado Jeronimas žydų analuose* (vertė M. Strockis). Pseudo-Beda, *De quindecim signis*, Z. 1–2. In: Sud. M. Bayless, M. Lapidge. *Collectanea Pseudo-Bedae*, Turnhout (1998), 178f.

²¹ *Tačiau Jeronimas / rašė [savo traktate] Annalibus / apie penkiolika dienų* (vertė A. Burov).

²² *Jeronimas rašė ir kalbėjo taip: / penkiolika dienų [iki Teismo] / pasigirs baisiausia rauda* (vertė A. Burov).

²³ *<...> dar šventas Jeronimas minėjo, / kad pasaulio pabaiga penkiolika dienų truks* (vertė A. Burov).

²⁴ *Žinių patikimumas Genesis, Exodus, Ezzo giesmėse užtikrinamas nuoroda į Šventrašį.*

*finfzehen zeichen gesehent,
so die wisten jehent* (e. 9–10) ²⁵.

Žinių pagrindimas nuoroda į išminčius nėra būdingas krikščioniškiems apokaliptiniams tekstams. Apreiškštų žinių patikimumą šio žanro tekstuose, kaip akivaizdžiai rodo išanalizuoti pavyzdžiai, užtikrina referencijos į transcendentines būtybes, šventuosius, Bažnyčios autoritetus arba tiesiog į Šventrašį. Tačiau Avos sprendimas nėra precedento neturintis reiškinys vokiečių viduramžių literatūroje. Giesmės *Muspilli* autorius taip pat remiasi išminčiais:

*Daz hortih rahhon dia uueroltrehtuison,
daz sculi der antichristo mit Eliase pagan* (e. 37–38) ²⁶.

Anot Stefano Müllerio, senosios vokiečių aukštaičių kalbos dūrinys *uueroltrehtuison* galėtų reikšti *pasaulio teisės žinovus* (Müller, 2007, p. 2005). Walteris Haugas, savo ruožtu, mano, kad šis daiktavardis reiškia *pasaulio tėkmę išmanančius* (Haug ir kt., 1991, p. 53). Šiuo tyrimu nesiekama atsakyti į klausimą, ar giesmėje *Muspilli* kalbama apie teisės ar pasaulio žinovus. Šio dūrinio, kaip ir visų, vokiečių kalboje egzistuojančių dūrinių, semantinį branduolį sudaro paskutinis dėmuo *uuison* (liet. *žinovas, išminčius*).

Taigi, Frau Avos tekste pasakojimo patikimumas užtikrinamas ta pačia referencija, kaip ir giesmėje *Muspilli*. Mažai tikėtina, kad tai – sutapimas, nes, pirmiausia, tokia nuoroda nėra būdinga apokaliptiniams tekstams, o antra, nėra žinomas nė vienas kitas vokiečių kalba parašytas apokaliptinis nuorodų į išminčius turintis tekstas, kuriuo galėtų remtis XII a. gyvenusi poetė.

Nuorodos į šv. Jeronimą atsisakymo priežastys iki šiol nebuvo tiriamos ir išlieka neaiškios. Tikėtina, kad tokiam Avos apsisprendimui įtakos turėjo jos sūnūs. Šiems teologinių išsilavinimą turėjusiems Avos patarėjams Biblijoje pagrindo neturintčio Paskutinių dienų vaizdavimo siejimas su šventuoju galėjo pasirodyti kaip pavojingas neapdairumas. Tačiau ši hipotezė – kito nuodugna ir išsamia analize paremto straipsnio tyrimo objektas.

Išvados

Atliktas Frau Avos *Paskutinio teismo* ištraukos, pasakojančios apie Pasaulio pabaigoje žmoniją laukiančias katastrofas (e. 1–160), tyrimas atskleidė vertingų faktų apie poemoje vaizduojamo scenarijaus šaltinius. Remiantis atlikta analize ir nekvestionuojant ankstesniais tyrimais įrodyto sąryšio su Pseudo Bedos ir Petro Damiano sukurtais apokaliptiniais siužetais, galima teigti, kad Frau Avai buvo žinoma ir apie 870 m. nežinomo autoriaus sukurta apokaliptinė giesmė *Muspilli*. Yra pagrindo manyti, kad giesmės apokaliptinis naratyvas turėjo įtakos *Paskutinio teismo* 15-tosios dienos vaizdavimui. Taip pat buvo nustatyta, kad, skirtingai nuo Pseudo Bedos ir Petro Damiano lotynų kalba sukurtų teks-

²⁵ <...> penkiolika ženklų pasirodys, / taip sako išmintingiausieji (vertė Burov ir kt., 2019, p. 8–26).

²⁶ Girdėjau, ką pasakoją pasaulio tėkmę išmanantieji, / kad turi Antikristas su Eliju susikauti (vertė A. Burov).

tų, žinių patikimumas poemoje užtikrinamas ne nuoroda į šv. Jeronimą, bet į išminčius. Kadangi kol kas nėra žinomi ankstesni vokiečių kalba parašyti apokaliptiniai nuorodų į išminčius turintys tekstai, kuriais galėjo pasinaudoti XII a. kūrasi atsiskyrėlė, išskyrus giesmę *Muspilli*, keliama prielaida, kad, vaizduodama Paskutinių dienų įvykius, poemoje *Paskutinis teismas* Frau Ava rėmėsi ir giesme *Muspilli*.

Šaltiniai

- Apokalypse Petri, 2005. In: *Das Neue Testament und frühchristliche Schriften*. Ed. K. Berger, Ch. Nord. Frankfurt a. Main: Insel Verlag, pp. 1203–1229.
- Berner Weltgerichtsspiel*, 1962. Ed. W. Stammler. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Das Münchner Gedicht von den fünfzehn Zeichen vor dem Jüngsten Gericht*, 2002. Edition und Kommentar. Hg. v. Christoph Gerhardt u. Nigel F. Palmer. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Das Münchner Weltgerichtsspiel: und Ulrich Tenglers Büchlein vom Jüngsten Gericht*, 2014. Ed. U. Schulze. Stuttgart: Hirzel Verlag.
- Das St. Galler Weltgericht, 1980. In: *Zeitschrift für deutsches Altertum*. CIX. Band. Heft 2. Sud. R. Hellmut, pp. 119–128.
- Die Esra-Apokalypse* (IV. Esra), 1992. Red. A. Klijn. Berlin: Akademie Verlag.
- Diu vróne botschaft ze der christenheit, 1895. In: *Grazer Studien zur deutschen Philologie*. Band 2. Red. R. Priebsch. Graz: Styria.
- Ephräm der Syrer, 1919. *Rede über die Gottesfurcht und den jüngsten Tag*. Red. S. Euringer. München: Kösel-Verlag.
- Frau Ava, 2014. Das Jüngste Gericht. In: Claußnitzer, M., Sperl, K. (Hg.), 2014. *Ava: Geistliche Dichtung*. Stuttgart: S. Hirzel Verlag Stuttgart, pp. 192–215. Prieiga: https://ebooks-fachzeitungen-de.ciando.com/img/books/extract/3777624616_lp.pdf. [Žiūr. 2020 04 03]
- Hippolytus von Rom, 1972. *Das Buch über Christus und den Antichrist*. Red. V. Gröne. München: Kösel-Verlag.
- Linzer Antichrist oder Von den letzten Dingen, 1970. In: *Die religiösen Dichtungen des 11. und 12. Jahrhunderts*. Band III. Sud. F. Mauer, Tübingen, pp. 361–427.
- Muspilli, 1991. In: *Frühe deutsche Literatur und lateinische Literatur in Deutschland 800–1150*. Red. W. Haug, B. Vollmann. Frankfurt a. M., pp. 50–57.

Literatūra

- Burov, A., 2017. *Karolingų epochos vokiečių aukštaičių literatūra: Hildebrando giesmė, Muspilli giesmė, Liudviko giesmė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga: [file:///Users/aleksej/Downloads/Priemone_KEL%20\(4\).pdf](file:///Users/aleksej/Downloads/Priemone_KEL%20(4).pdf) [Žiūr. 2020 04 03]
- Burov, A., Vrubliauskaitė, I., 2019. Frau Avos *Paskutinis teismas*. Pirmos vardu žinomos vokiečių poetės poemos vertimas į lietuvių kalbą. *Literatūra*, 61 (4), p. 8–26. <https://doi.org/10.15388/Litera.2019.4.1>. Prieiga: <https://www.zurnalai.vu.lt/literatura/article/view/16139> [Žiūr. 2020 04 01]
- Claußnitzer, M., Sperl, K., 2014. *Ava: Geistliche Dichtung*. Stuttgart: S. Hirzel Verlag Stuttgart. Prieiga: https://ebooks-fachzeitungen-de.ciando.com/img/books/extract/3777624616_lp.pdf [Žiūr. 2020 04 03]
- de Boor, H., 1926. *Frühmittelhochdeutsche Studien. Zwei Untersuchungen*. Halle: Buchhandlung des Waisenhauses.
- Doria, A., 2003. *Frau Ava. Forschungsbericht, Kommentar und italienische Übersetzung*. Trieste: Parnaso.
- Gerhardt, Ch., Palmer, N., 2002. *Das Münchner Gedicht von den fünfzehn Zeichen vor dem Jüngsten Gericht*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

- Greinemann, E., 1968. *Die Gedichte der Frau Ava. Untersuchungen zur Quellenfrage*. Inaugural-Dissertation. Freiburg: Albert-Ludwigs-Universität.
- Grimm, W., 1852. *Zur Geschichte des Reims*. Berlin: Königliche Akademie der Wissenschaften.
- Gutfleisch-Ziche, B., 1997. *Volkssprachliches und biblisches Erzählen biblischer Stoffe*. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
- Haug, W., Vollmann, B. K., 1991. *Frühe deutsche Literatur und lateinische Literatur in Deutschland 800–1150*. Frankfurt a. M.: Insel Verlag.
- Henschel, E., 1956. Zu Ava “Leben Jesu”. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, 78, pp. 479–484.
- Kelle, J., 1896. *Geschichte der deutschen Literatur von der ältesten Zeit bis zum dreizehnten Jahrhundert*. Band 2. Berlin: Hertz Verlag.
- Kienast, R., 1937. Ava-Studien I. In: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 74. Bd., H. ½. Berlin: S. Hirzel Verlag, pp. 1–36. Prieiga: <https://www.jstor.org/stable/20653968> [Žiūr. 2020 04 03]
- Masser, A., 1976. *Bibel- und Legendenepik des deutschen Mittelalters*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Müller, S., 2007. *Althochdeutsche Literatur. Eine kommentierte Anthologie*. Stuttgart: Reclam.
- Salzer A., Tunk E., ir kt., 1998. *Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur in sechs Bänden*. Bd. 1. *Von den Anfängen bis zum 16. Jahrhundert*. Frechen: Komet.
- Schacks, K., 1986. *Die Dichtung Frau Avas*. Graz: Akademische Drucks- und Verlagsanstalt.
- Schröder, E., 1929. Aus der Gelehrsamkeit der Frau Ava. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 66, pp. 171–172.
- Soeteman, C., 1963. *Deutsche geistliche Dichtung des 11. und 12. Jahrhunderts*. Stuttgart: Metzlersche Verlagsbuchhandlung.
- Tilly, M., 2012. *Apokalyptik*. Tübingen: UTB Profile.
- Thoran, B., 1995. Frau Avas „Leben Jesu“ – Quellen und Einflüsse. Eine Nachlese. In: *Deutsche Literatur und Sprache von 1050–1200*. Red. A. Fiebig, H.-J. Schiewer. Berlin: Akademie Verlag, pp. 321–331.
- Wachinger, B., 1999. *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*. Band 10. Berlin: De Gruyter.
- Wehrli, M., 1997. *Geschichte der deutschen Literatur im Mittelalter*. Stuttgart: Reclam.
- Wesenick, G., 1963. *Frühmittelhochdeutsche Dichtung des 12. Jahrhunderts aus der Wachau: Frau Avas Gedichte*. Daktaro disertacija. Wien: Universität Wien.